

Oponentský posudek na diplomovou práci Bc. Adama Hanuse *Hrad vzdělání a národa. Vznik, proměny a význam středního školství v politickém okrese Sušice mezi reformami 1869 a 1953*. 643 stran rukopisu + 46 stran přílohy

Za téma svého diplomního pojednání zvolil Adam Hanus problematiku středního školství, které je v soudobém historiografickém diskurzu věnována nemalá pozornost. Nespokojil se však se zkoumáním jediné školy formou jednoduchého narativu, jak je obvyklé, ale vydal se cestou nepoměrně náročnější, avšak nesporně metodologicky zajímavější. Hned při četbě úvodních stran je patrné, že práce je výsledkem dlouhé přípravy a je velmi promyšlená. Předně je jednoznačně časově i geograficky vymezena – za zkoumaný region zvolil politický okres (Sušice), který se ukázal pro potřeby analýzy mimořádně vhodný díky své poloze na jazykové hranici i demografickému a sídelnímu charakteru, zkoumané období je lemováno dvěma zásadními školskými reformami. Vlastním předmětem výzkumu jsou potom střední školy ve svém totálním rozsahu – v práci je tak vedle všeobecných středních škol (gymnázia, reálky) věnována rovnocenná pozornost domácí historiografií spíše opomíjenému školství odbornému a pokrčovacímu.

Široký záběr pochopitelně znamenal založit výzkum na neobyčejně široké heuristické základně. Prim hrají archivní prameny a zejména školní katalogy, autor však prostudoval i ostatní relevantní archivní fondy, které mají se středním školstvím tu více (Zemská školní rada, Okresní školní rada, Národní jednota pošumavská) tu méně (České místodržitelství, Obchodní a živnostenská komora v Plzni, archivy vybraných měst a obcí) co do činění. Získaný obraz bohatě rozhojňují dobová periodika obecného a lokálního rázu produkovaná jak samotnými školami či dokonce školními třídami, tak pochopitelně nezávislými redakcemi. Úvodní pasáž přináší zásadní otázky spjaté s tématem (s. 22). Autor je evidentně zaujat Bourdieuvými teoriemi sociálního prostoru (s. 54–55) a v následující kapitole cíleně podrobuje Bourdieuovy teze a závěry ověření na konkrétním materiálu.

Pro další pochopení výkladu má význam první kapitola, věnující se pojmoslovným otázkám a terminologii užitě v textu (s. 25–40) – soustředí se na pojem střední školství (zajímavě tu přibližuje genezi a rozšiřování významu tohoto pojmu), ale i pojmy jako student, třída či habitus. Následuje pro nezbytnou orientaci v problému stručné, ale výstižné shrnutí vývoje středního školství v Předlitavsku a ČSR, postavené zejména na klasických pracích Šafránkové, Fabianové, Kádnerové a Černoorského (s. 57–83). S těmito znalostmi potom autor přistupuje k syntetickému postihu vývoje středního školství na Sušicku (s. 84–103). Pro jeho charakteristiku volí výklad podle braudelovského dělení času (s. 84), následně využitím dosud nevytěžených pramenů popisuje argumentaci jihozápadočeských měst usilujících o reálku, která byla (oproti dosud tradovanému pojetí) v podstatě prosta nacionálního rozměru (s. 91–101).

První analytická kapitola je věnována pokračovacímu školství (s. 104–250) a je vystavěna prakticky výlučně na pramenném výzkumu, jenž obnášel zpracování údajů o 19 500 studujících. Minuciózní výklad je řazen po jednotlivých školách, všímá si u nich počtu učňů či studentů a jeho změn následkem vnějších vlivů, jejich národnosti, poměru pohlaví, socioprofesionálního původu rodičů i úspěšnosti ve studiu. Výklad je vždy uzavřen přehledným shrnutím, jež sumarizuje i zjištěná specifika. Stejným způsobem je koncipována kapitola o odborném školství (s. 251–287) a kapitola o školství všeobecném (s. 288–357). Analýzou škol působících ve zkoumaném regionu se autor nevyčerpal a vědom si toho, že před jejich vznikem panovaly poměry odlišné, nastínil tehdejší vzdělání na nejbližších ústavech mimoregionálních (Klatovy, Písek, České Budějovice). Nejen zde by stálo za to osvětlit, co autor považuje za kritérium lokální příslušnosti (místo narození anebo místo domovské příslušnosti rodičů?), protože kupř. u státních úředníků mohly v tomto ohledu panovat značné diference. Je současně otázkou, zda by údaje z druhé až čtvrté kapitoly nebylo vhodnější a

užitečnější zpřístupnit tabelárně, aby se předešlo zdlouhavému výčtu údajů a mohly se spíše komentovat z tabulek patrné trendy.

Struktura dělení na pokračovací, odborné a všeobecné školství je respektována i v páté kapitole věnované školním budovám (s. 358–398), jež na konkrétních případech ilustruje, že přístup obecních samospráv k zázemí vzdělávacích institucí byl ambivalentní – jednak ideově-reprezentativní (převládal ve městech), jednak pragmatický (silnější byl na vesnici), jenž investice do „hradů vzdělání“ brzdil.

Šestá kapitola (s. 399–425) mapuje sociální podporu, ztělesněnou zde zejména činností spolků pro podporu chudých studentů. Autor kromě náplně činnosti provádí i rozbor členské základny – opětně na ní dokazuje, že politický okres Sušice tvořily dvě na jazykové bázi založené spádové oblasti s odlišnou orientací na zemská centra (s. 419).

Sedmou kapitolu uvozuje velmi zajímavá stať teoretizující přínos i limity vzdělávání, přičemž určující význam má pro autora Bourdieuova teorie založená na rodinném původu studenta a míře rodinou předaného kulturního kapitálu. Pro demonstraci sociálního posunu absolventů škol odborného a pokračovacího typu nápaditě využil prameny zprostředkovatelen práce a údajů o profesích absolventů z almanachu sušického gymnázia. Potvrzuje v zásadě Bourdieuovo tvrzení, že absolventi z nižších společenských vrstev, vybavení menší mírou kulturního kapitálu, mohli jen obtížněji pronikat výše (koncentrovaně s. 438–457).

Pozoruhodné je též porovnání sociální skladby studentstva s elitním pražským gymnáziem ve Štěpánské ulici, které vychází s venkovskou reálkou až překvapivě podobně (s. 453).

Osmá a devátá kapitola (s. 458–505) je cenným vhladem do genderových poměrů, zejména pokud jde o posun genderu ženy působící a posilující osobnostní kapitál svého muže v gender ženy realizující vzděláním své profesní ambice. K tomu jednu připomínku: autor občas hovoří o „genderovém složení“ (s. 212, 251), když vyjadřuje prostý poměr pohlaví ve třídě či škole, což je po mém soudu poněkud diskutabilní.

Poslední, desátá kapitola (s. 506–609) mapuje vztah škol a kultury v nejširším slova smyslu. Zde je nesporně nejzajímavější a nejobjevnější pojednání o škole a nacionalismu. Po shrnutí základních pojmů se Adam Hanus věnuje rozporování axiomatu, že zřízení reálky v Sušici vyplývalo z nacionalistických pohnutek. Studium primárních pramenů tuto tezi jednoznačně vyvrací a konstatuje, že se tak stalo až sekundárně po jejím zřízení a že podstatně výraznější nacionální pnutí vznikalo na úrovni primárního školství.

Závěr práce výstižně shrnuje zjištění v předchozím obsáhlém textu a doprovází jej bohatá a ilustrativní příloha, koncipovaná formou grafů znázorňujících sociální prostor dle Bourdieuova konceptu.

Pokud lze k práci mít nějaké připomínky, týkají se toliko nedostatků formálního rázu. Předně je poněkud neobvyklá posloupnost výkladu. Seznam zkratk je obvyklé zařazovat až za vlastní text práce (s. 19), přičemž lze v textu nalézt zkratky, které seznam neuvádí (R-U, MŠANO). Neobvyklé je též to, že autor nejprve vymezuje základní pojmy (s. 25–40) a teprve poté následuje komentovaný přehled hlavních pramenů a literatury (s. 40–56). U nich je potřeba se zastavit: bylo by třeba být přesnější v citacích archivního materiálu – u zpracovaných archivních fondů je vždy třeba uvádět inv. číslo, číslo kartonu či knihy (školní katalogy či kroniky v tomto ohledu nelze vnímat jako výjimku). Pokud je fond nezpracovaný, je nutno uvést tuto skutečnost v citaci s doplněním co nejpřesnější charakteristiky užitého pramene. V soupisu užitých archivních pramenů to platí stejnou měrou, u každého fondu by měly být uvedeny konkrétní položky, s nimiž autor pracoval. Doporučoval bych také používání zkrácené formy citace v případě, že je některé dílo citováno častěji. V historických citacích rovněž není používáno zkracování slova strana jako „str.“, též slovní rozepisování „devatenácté století“ je po mém soudu zbytečné.

Pokud jde o faktografii, lze upozornit jen na drobnosti: gymnázium v Sušici není oficiálním názvem Gymnázium Františka Procházky (s. 22), v roce 1766 nebyla pražská univerzita

Univerzitou Karlovou (s. 68), zákon z roku 1864 nebyl rozhodně jen zákonem O obecních zastupitelstvích (s. 58). Polemizoval bych také, zda dřevařství a sklářství lze zařazovat mezi protoindustrii (s. 84).

V práci jsou některé pravopisné chyby (zejména v interpunkci, velkých písmenech – pravidelně „felbingerova reforma“, chybějící čárka před „a to“) a překlepy (často kupř. ve skloňování a podobě příjmení Bourdieu – s. 23, 54 a passim), jejichž množství je však vzhledem k rozsahu úměrné. Občas problesknou hovorové výrazy (s. 56 – bakalářkou).

Přínos diplomní práce Adama Hanuse leží dalece za horizontem lokálních dějin. Je hlubokým vhledem do poměrů na středních školách na Sušicku v dlouhém období jednoho sta let a získané závěry lze mnohdy zobecnit. Autor dokazuje nadprůměrnou metodologickou zběhlost. Pokud bych v práci něco postrádal, bylo by to nahlédnutí na opačnou stranu školního kolbiště (slovy Jaroslava Žáka) – totiž do světa pedagogů. Umožnilo by to po mém soudu práci ještě trochu více „zalidnit“ konkrétními osudy, které se poněkud ztrácejí v mase povětšinou anonymního výkladu. Jde však o problematiku, jejíž zvládnutí by obdobně minuciózním přístupem znamenalo rozšíření již tak objemné práce nad možnosti magisterského stupně studia. Dávám proto tuto svou poznámku spíše k úvaze případného dalšího směru výzkumu.

Facit: oponovaná diplomová práce nejen splňuje, ale přesahuje požadavky kladené na tento typ kvalifikačního pojednání, vřele ho doporučuji k obhajobě a navrhuji honocení

v ý b o r n ě.

Současně dávám ke zvážení, aby byla práce pro svou kvalitu uznána jako práce rigorózní.

V Plzni, 28. srpna 2018.

PhDr. Jan Lhoták, Ph.D.